

СТАНИСЛАВ ПШИБИШЕВСКИ

(Stanisław Przybyszewski, 1868 – 1927) е сред онези провокативни писатели от края на XIX и първите десетилетия на XX век, които взривяват традиционните представи за изкуството и морала и с основание са определяни за „сатанистите“ на модернизма. Страстен последовател на ницшеанството, той неотклонно и със завладяваща експресивност обявява война на християнските добродетели и проповядва екстремална непокорност срещу наложените идеали за обществен ред, срещу художествените конвенции, срещу конструктивния алгоритъм на рационализма, срещу нравствения кодекс на смиренното и богобоязливостта. Стихията на творческата енергия, чиято съзидателност означава за Пшибишевски безгранична себеизява, възплачва дионисиевското начало и е в състояние да освети тъмните пространства на човешката душа, където властват инстинктите и онирическите видения.

От една страна – аристократизъм, елитарност на творческия акт, естетизъм, философско-есеистични размисли за генезиса на духа, за двуединната същност на сътворението и на човешката природа, за метафизичните принципи на познанието; от друга – алкохолизъм и еротични скандали, които създават артистичния мит за него. Култът към Абсолюта и максимата за творческа себеизява, неподвластна на обществено-политическата идеология и на преходните социално-битови обстоятелства, превръщат в светогледа на Пшибишевски изкуството в най-висша религия, притежаваща безгранична метафизична сила. И както казва самият той, „на мястото на духовника идва артистът“, който „стои над живота, над света, той е Бог на Боговете, не може да го ограничи никаква човешка сила“ (*Confiteor*, „*Życie*“, № 1, 1899, с. 1 – 4). Творецът се възприема като изразител на трансцендентността, на сакралното, на Абсолюта и между него и профанната тълпа зее пропаст.

Още с първите си писателски изяви през 90-те години на XIX век като лидер на групата на полския символизъм „Млада Полша“ и като редактор на неговия орган – „Жичие“ („*Życie*“), Пшибишевски става изключително популярен и сред европейските модернистични среди, за което благоприятстват и честите му пътувания и дълги престои в Германия, Дания, Норвегия, Испания,

Франция, Русия, както и фактът, че редица свои произведения той пише най-напред на немски, а след това на полски. От този ранен период са и неговите романи, поеми, драми и есета, които взривяват конформисткия и обществено пригоден манталитет и жанрово-тематичните граници на действалия по онова време литературен канон. В областта на прозата се появяват трилогията *Homo sapiens* (нем. 1895 – 1896, пол. – 1901), романите *De Profundis* (1895) и *Деца на Сатаната* (*Satanskinder*, 1897; *Dzieci szatana*, 1899), поемите в проза *Заупокойна меса* (*Totenmesse*, 1893), *Андрогина* (*Androgyne*, 1900) и *Requiem aeternam* (1904), а в драмите *Голямото щастие* (*Das Grosse Glück*, 1897; *Dla szczęścia*, 1900), *Златното руно* (*Złote runo*, 1901), *Госту* (*Goście*, 1901), *Сняг* (*Śnieg*, 1903) и др. се чувства влиянието на Ибсен, Стриндберг и Метерлинк. Сред по-късните му прозаически творби ще откромим трилогията (*Mocny człowiek*, 1912 – 1913), *Бук* (*Krzyk*, 1917).

Със следващите страници се завръщаме към един от неговите манифестни текстове – пространната студия *Синагогата на Сатаната* (*Die Synagoge des Satan*, 1897; *Synagoga szatana* – 1899), посветена на тайните магични сили, които от най-дълбока древност управляват човешкото световъзприемане. Книгата е сред десетките текстове на Пшибишевски, които биват издадени и в България през първите десетилетия на XX век (прев. Николай Петрица и Владимир Давидович, София: Ив. Лесичков, 1920). Несъмненото въздействие, което полският ницшеанец оказва не само върху европейските модернисти, но и върху Гео Милев и други български представители на авангардизма, ни задължава да припомним неговия анархистичен нерв и импулсивно въздействащо слово.

Едвард Мунк, *Станислав Пшибишевски*, 1895¹

¹ Ст. Пшибишевски се запознава с Едвард Мунк в Берлин. За него той казва: „Рядко съм имал толкова близки духовни отношения с художник, каквито имах с Едвард Мунк“. Това обаче не му пречи да направи от любовницата на Мунк своя съпруга.

Ст. Пшибишевски

Синагогата на Сатаната

прѣвели

Николай Петрица

и

Владимиръ Давидовичъ

СОФИЯ

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО ИВ. ЛЪСИЧКОВЪ

1920

Два бога вѣчно противоположни, двама творци и двама господари — безначални и вѣчни.

Добриятъ Богъ е създалъ душитѣ, чиститѣ сжщества; новиятъ миръ — е мирътъ на невъзможното, мирътъ на съвършеното, чуждъ на борбитѣ и болкитѣ.

Злиятъ Богъ е създалъ видимото, тѣлесното и прѣходното. Той е създалъ плътта и страстта, земята съ нейнитѣ борби, съ нейнитѣ мжки и отчаяния, бездънната долина на скръбта, създалъ е природата, която е вѣченъ източникъ на болки, отчаяние и зло.

Добриятъ Богъ, това е нормата, законътъ, смиреніето и покорността. На своитѣ дѣца той казва: — Бждете нищи духомъ, защото само така вий ще дойдете въ моето царство! Бждете по-вече дѣца отъ дѣцата, убийте волята и тръгнете слѣдъ менъ! Не се старайте да търсите причини и цѣли, защото само въ менъ е цѣлото минало и настояще.

Злиятъ Богъ, това е липсата на правила, упоритиятъ и ясновиденъ скокъ къмъ бждащето, той е — съблазнь къмъ съкровени тайни и титаническо упорство, което, не признавайки границитѣ, руши всички закони, всички норми. Той е висша мъдростъ и висшъ развратъ, най-свирѣпа гордостъ и най-лукаво смирение, защото само така може да се изобличи правилото. Той е осветилъ високомѣрието, смѣлостта и властолюбието, и го

нарекълъ геройство. Той е научилъ човѣкътъ, че нѣма други прѣстѣпления, освѣнъ ако отиде противъ собствената си прирада. Той е осветилъ любопитството и го е нарекулъ наука, той е накаралъ човѣка да изслѣдва собствено то си произхождение и това е нарекулъ философия. Той е допусналъ широко да се разлѣятъ всички инстинкти въ коритото на пола — и това е нарекулъ изкуство.

Добъръ бѣше Злиятъ Богъ, добъръ баща и ръководителъ: — боленъ ли си, искашъ ли да оздравѣешъ? Вижъ! Моята земя изобилствува съ всѣкакви трѣви, които могатъ да те излѣкуватъ, изобилствува съ опасни отрови, но ти можешъ да ги направишъ да ти служатъ като лѣкарства.

Искашъ ли ти да бѣдешъ богатъ, търсишъ ли скрити съкровища? О, азъ разполагамъ съ хиляди срѣдства, съ които ти можешъ да измамишъ собствената си душа въ нейното скривалище, за да ти открие скѣпоцѣннитѣ жили на земята. Защото, твоята душа знае всичко. Тя и азъ сме едно начало.

Искашъ ли ти да погледнешъ въ бѣдащето и да отгатнешъ твоята сѣдба? Иди, слѣди полета на птицитѣ, прислушвай се въ шепотъ на листата, гледай звѣздитѣ, гледай въ блѣстящитѣ кристали, тълкувай чертитѣ по рѣцѣтъ — въ хиляди форми азъ прѣсъздадохъ твоето бѣдаще, но търси, изслѣдвай, тълкувай, защото моя законъ — е проникателностъ и ловкостъ, наблюдателностъ, далновидностъ и творческо любопитство.

Изгубилъ ли си ти своята жена, грабната

— 5 —

отъ смъртта? Азъ ще съчувствувамъ на твоята любовъ, защото любовта, продължаваща твоя родъ — азъ самиятъ боготворя. Иди! Съ хиляди срѣдства разполагамъ азъ, съ хиляди заклинания, за да се изтръгне отъ смъртта това, що за тебъ е скжпо!

— Всичко ти обѣщавамъ, всичко ще видишъ и всичко ще получишъ, ако тръгнешъ изъ моитѣ пѣтища. Но пѣтищата ми сж трудни, защото е трудно всѣко изпълнение.

Така е говорилъ Злиятъ Богъ, така е говорилъ Свѣтоносецътъ и Сатаната — Параклетъ тогава, когато още не е билъ роденъ неговиятъ великъ врагъ, Отрокътъ Назаретски. И много сж вървѣли по неговитѣ пѣтища и съ дългогодишни мжки и трудове сж изслѣдвали тайнитѣ на небето и земята и прѣврѣщали сж нѣщата така, щото отровата е ставала лѣкарство, водата имъ е показвала бждащето, а вулканическитѣ изпарения, изригващи изъ земята, имъ сж откривали най-тайното естество на нѣщата. И все по-далечъ и по-далечъ сж прониквали тѣ изъ пѣтя на съзерцанието. Кржгътъ, който сж очертавали около себе си, редицата звукове, които сж произнасяли съ извѣстна послѣдователность, движението на ржцѣтѣ — всичко е било достатъчно, за да свърже тѣхната душа съ цѣлото миросъздание, да раздвижи всичкитѣ закони на пространството и врѣмето, и безприпятствено да съзерцаватъ безкрайното свързване на причинитѣ и слѣдствията отъ тѣхното възникване до най-далечно бждаще.

Тогава още не бѣше се родилъ Сатаната — Антихристъ.

Злиятъ Богъ е билъ двуличенъ.

Сатаната — баща, Сатаната — самиазъ, Сатаната — поетъ и философъ е живѣлъ въ горди-
ятъ, всемогщиятъ и всезнающъ родъ на магитѣ.

Той е живѣлъ въ мълчаливитѣ мистерии на халдейскитѣ храмове и негови жреци сж били хакаминитѣ (доктори), хартуминитѣ (магьосници), каздимитѣ и хазримитѣ (астролози). Този сатана е живѣлъ въ доктринитѣ на маздеизма, и неговитѣ дѣца, великитѣ маги, сж охранявали свещениятъ огънь, който е падалъ при тѣхъ отъ небесата. Отъ Агура-Мазда, Добриятъ Богъ, Заратустра се научилъ на тайното растене на тѣлото; египетскиятъ Тотъ, три пжти по-великъ, е изложилъ въ 42 книги тайното знание и открилъ на избранниците строенето на човѣшкото тѣло, а страшната Хеката наградила своитѣ избраници съ дарътъ на магическото видѣние и творчество, а най-вече съ дарътъ на тайното убийство.

Но наредъ съ Сатаната—Тотъ, Сатаната—Хекатъ е сжществувалъ въ свѣта Сатаната—Сатиръ, Сатаната—Панъ, Сатаната—Фаллосъ.

Той е билъ Богъ на инстинктитѣ и плътското възжеление, еднакво почитанъ и отъ висшитѣ и отъ низшитѣ души; той е билъ неизчерпаемъ източникъ на жизнена радостъ, вдъхновение и опиянение. Той е научилъ жената на тайната на съблазънъта, която принуждава хората да удовлетворяватъ своитѣ сладострастия въ взаимното влечение на пола. Той е блаженствувалъ въ лоното

— 7 —

на цвѣтоветъ, на краскитъ, открилъ е флейтата и привелъ въ ритмически движения мисцитъ, до като свещената мания не бѣ завладѣла сърцата и свещения фалосъ не бѣше оплодотворилъ съ свой излишъкъ свещеното ложе.

Защото Панъ е билъ въ сѣщото врѣме и Аполонъ и Афродита. Той е билъ Богъ на домашното огнище и на домътъ на търпимостъта. Той е създалъ философски системи, той е издигналъ музеи и разкошни храмове, той е училъ хората на медицина и математика, и заедно съ това неговиятъ храмъ е билъ Астертейонъ, великолѣпниятъ домъ на търпимостъта, въ който жрецитъ отъ дългогодишни упражнения сж изучвали всичкитъ способности, всичкитъ разнообразни сръдства за удовлетворение половата сѣрасть.

Въ това врѣме, въ епохата на императора Тиберий, когато се е започнало великото прѣселение на боговетъ въ Римъ, въ епохата на най-голѣмата изгнченостъ и аристократическо наслаждение отъ живота, Добриятъ Богъ, който до сега е царувалъ въ своето невидимо царство съ завидно спокойствие, е видѣлъ, най-послѣ, че грѣхътъ се е разпространилъ и изпратилъ своя синъ на земята, за да открие на поколенията на Злиятъ Богъ печалната истина.

И той дойде въ свѣта, Синътъ на Добрия Богъ, и се яви изпърво на бѣднитъ, на угнетенитъ, на робитъ и чернитъ работници, никога не вкусили отъ светитъ радости на Пана.

— Защо се измжчвате така за насъщний хлѣбъ? Кой обича лилията съ тѣзи прѣкрасни бои,

въ сравнение съ които коприната и сърмата сж жалки дрипи? Кой храни птицитѣ, които нито сѣятъ, нито жънатъ? Защо се стремите къмъ земнитѣ блага, които сж скоропрѣходни? Какво значение има вашата гордостъ, ако първиятъ на земята бждешъ послѣденъ въ царството небесно? А вашата плътска похоть нима не е началото на ада?

О, бѣдно щение на плътта, бѣдна похоть, източникъ на всѣкакви страсти, неизчерпаемъ източникъ на любовта къмъ живота, устремъ къмъ вѣчността на живота; тази плътъ, този животъ трѣбва да бждатъ унищожени, за да се възцари царството на невидимото на живота.

Учителтъ е казалъ, че ти прѣлюбодѣйствуващъ вече съ жената, ако я гледащъ съ възделение; ученикътъ отива още по-далечъ: свети Киприянъ казва за дѣвицата, способна да извика въ мжжътъ въздишка на горещо желание, че тя е безсрамница, а ако ли тя, даже безъ да знае сама, е запалила въ нѣкого любовниятъ огънь, то тя вече е изгубила своята дѣвственостъ.

— Жена! Какво общо има между тебъ и менъ? — пита Учителтъ. Но ученикътъ отива много по-далечъ отъ Него — *Tu es diavoli jania*, — се провиква Тертулиянъ, — *tu es arboris illius resignatrix, tu es divinae legis prima descrtrix, tu es, quae eum persuasisti, quem diabolus aggredi non voluit. — Omnia mala ex mulieribus*, — се оплаква св. Йеронимъ. Да, той даже твърди, че жената въобще не е създадена по божие подобие, защото въ свещеното писание при сътворяването на жената нищо не се говори за душа.